

Adalékok Budenz József életrajzához.

I.

Németországnak az a szűkebb területe, melyről nagynevű mesterünk, BUDENZ JÓZSEF származott, Fulda és vidéke, már több mint egy évezreddel ezelőtt a keresztény művelődésnek nagyjelentőségű őrhelye volt. A fuldai kolostor, melyben a németek apostolának, Bonifaciusnak földi maradványai nyugsznak, már Jám-bor Lajos frank király uralkodása korában (814—840), főleg pedig Hrabanus Maurus apátsága idejében (822—842) nagy hírre tett szert, és ezt a hírnevét a fuldai *Stift* a későbbi századokban is megőrizte és öregbítette. Azoknak a nyelvemlékeknek, melyek e területen már korai időben keletkeztek, tanúsága szerint itt a 9. század első felében a keleti frank nyelvjárás dívott, később, e század második felében, az első névszerint ismeretes német költőnek, Otfridnek idejében — aki a fuldai kolostorban ép Hrabanus Maurusnak volt tanítványa — a rajnai frank dialektus lett uralkodóvá. Ezen a vidéken telepedtek le később, több évszázad múlva a Budenz-család ősei is. A család legidősebb tagjától, Budenz Lajostól (Budenz József unokaöcsésétől) származó adatok szerint¹⁾ ezek az ősök körülbelül 300 évvel ezelőtt vándoroltak ki Kelet felől az Eichsfeld nevű területéről (melynek az Erfurt közelében levő Heiligenstadt a főhelye), — vándorlásuknak végpontja pedig a hümfeldi kerületben, Fulda városához közel fekvő *Rasdorf* helység (régében *monasterium Radesdorf*, v. ö. *Fuldaer Geschichtsblätter* IV. 1905. 130. l.) volt, mely Fuldához tartozott. E helységben már régóta egy Fuldától független szerzet állott fenn, egy ú. n. *Kollegiatstift*, melynek ott nagy birtokai voltak; ezek közül egy ilyen nagyobb

¹⁾ Ezeket az adatokat, valamint a Budenz József középiskolai tanulmányaira vonatkozókat és a képmelléleteket Hack János petersbergi konrektor úr (akinek neje — mint egy Fuldával szomszédos *Elters* helységben élő Budenz-ág sarja — Budenz József rokona volt) szíveskedett rendelkezésemre bocsátani.

jószágot, *Stiftgut*-ot szerzett idővel a Budenz-család is, és az említett Budenz Lajos, aki nemrég — f. évi ápr. 11-én — halt meg, mindaddig tulajdonosa volt e régi *Stiftshof* vagy *Siegerhof* megmaradt felerészének.

Az anyakönyvi adatok tanúsága szerint a XVIII. század végén és a XIX-iknek elején Budenz Gáspáré volt az említett birtok. Míg a családnak az előzőkben említett derék, tisztos tagjai mindannyian gazdálkodással foglalkoztak, addig Budenz Gáspár három fia közül a legidősebb, Boldizsár János (1797—1875), már inkább a szellemi téren való munkássághoz vonzódott és a pa-

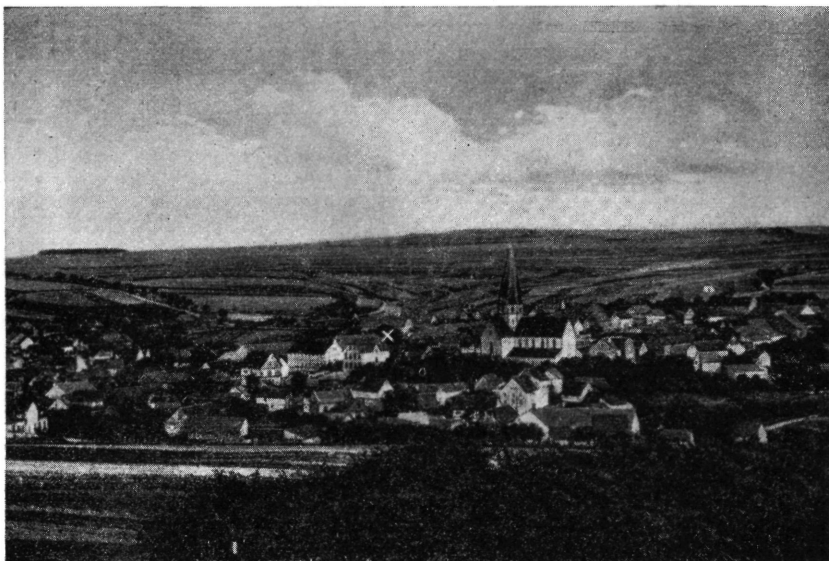

Budenz Boldizsár
(Budenz József atyja)

raszti sorból kiemelkedve a néptanítói pályára lépett. Ebben a minőségben több helyen működött, végül szülőhelyén, Rasdorfban bízták rá a főtanítói állást. E minőségben való mintaszerű tevékenységénél fogva nejével, Évával (1798—1866) együtt köz-tiszteletben részesült.

Budenz Boldizsárnak két fia volt: Lajos és József. Az idősebbik, Lajos, 1828. jan. 6-án született, elvégezte a fuldai tanítóképzőt, több helyen tanítószkodott, 1862 óta a fuldai városi iskolában működött mint tanító s az 1889. év elején nyugalomba lépett. Arról értesülvén, hogy öccse, József nemrég a budai Naphegyen házat építtetett, elhatározta, hogy élete hátralevő részét itt fogja nála tölteni Budapesten. El is jött ide öccséhez, azonban rövid tartózkodás után ismét visszatért hazájába. Később azonban, amikor hírért vette, hogy József megnősült, ismét Budapestre költözött, Józsefnek naphegyi házában lakott és itt volt

öccsének, Józsefnek 1892-ben bekövetkezett elhúnytakor is. Budenz Lajost ismerte Szinnye József kortársunk is, s őtől haloltam, hogy — miután a naphegyi Budenz-házat Király Pál paedagogiumi tanár vette meg — Lajos öccsének, Józsefnek özvegyével egy budavári lakásban lakott együtt, úgy hogy Lajos a lakás utcára néző részét, az özvegy pedig az udvari részt bírta.

Rasdorf község.

(A ×-gal megjelölt épület a népiskola, Budenz J. szülőháza.)

Lajos később egy a Soroksári-úton levő szerzetfélé intézményben lakott, ahol mint orgonás működött. Hack János közlése szerint itt látogatta meg őt 1904-ben a Fuldáról való Dr. Vonderau tanár is. Ugyancsak Hack adatai szerint Lajos — aki az 1912-i újév alkalmából még jókívánságait fejezte ki régi fuldai barátainak — Budapesten halt meg a világháború után, több mint 90 éves korában.

Budenz Boldizsárnak ifjabb fia, József Rasdorf község iskolaépületében, ahol atyjának mint a község főtanítójának lakása volt, 1836. június 13-án született, azon a napon, amelynek századik évfordulóját legközelebb megünnepelni készülünk. Szülei akkor bizonyára nem álmodták, hogy e fiuk életét valamikor a távol Magyarországon mint a budapesti egyetemen külön az ő

számára felállított altaji tan-
széknek nyilv. rendes tanára,
és mint európai hírű tudós
fogja befejezni!¹⁾

II.

A serdülő Budenz Józsefnek
kiváló tehetsége és magasabb
dolgokra való hivatottsága már
kora ifjúságában kezdett je-
lentkezni. Az elemi iskolát
szülőfalujában látogatta; itt
atyjának, Boldizsárnak veze-
tése alatt tanult 1848 húsvét-
jáig. A latin és görög nyelv
ismeretébe a rasdorfi plébános,
Goerge Henrik (1813—

Budenz József szülőháza.

1867) vezette be oly sikerrel,
hogy mikor atyja a fuldai gimnáziumba való felvétel végett jelent-
kezett vele, mindjárt a III. osztályba vették fel. A gimnázium élén
akkor — az 1853—54-i értesítő adatai szerint — Dronke
igazgató, 1850—1854-ig pedig Schwarz igazgató állott. Az
ifjú Budenz az 1853. szept. 21-én tartott félévi ünnepségen is
szerepelt és latin nyelvű előadást tartott a következő tárgyról:
Nestoris ingenium quale in Homeri Iliade sit descriptum. Majd
1854-ben húsvétkor — 18 éves korában — sikeresen megállotta
az érettségi vizsgálatot „mit der Note sehr gut.“ Ez adatok-
ból kitűnik, hogy a törekvő ifjúnak különösen a nyelvekből akkor
már jeles készülsége lehetett, s így érthető, hogy mikor 1854-
től kezdve előbb a marburgi, később pedig a göttingai egyetem

¹⁾ *Irodalom: Budenz Album*. B. J. 25 éves nyelvészeti működése em-
lékére kiadják tanítványai. Budapest, 1884. — SIMONYI ZSIGMOND, Josef
Budenz, Ungarische Revue. Budapest, 1884. — ASBÓTH OSZKÁR, Ein deutscher
Gelehrter in Ungarn. Deutsche Rundschau. Berlin, 1885. — SZINNYEI JÓZSEF,
Budenz József. Egyet. Philol. Közlöny 16. köt. (1892), 441. l. — MUNKÁCSI
BERNÁT, Budenz József emlékezete. Budapest, M. T. Akadémia 1896.

hallgatója volt, különösen nyelvekkel és tüzetesebben az indogermán összehasonlító nyelvészettel foglalkozott.

A Lahn folyó partján festőien emelkedő Marburg városa, melyben főképp a magyar utazót sok mindenféle emlékezteti Árpádházi Szent Erzsébetre, s amelyben ma a Wenker-féle Sprachatlas intézményében minden nyelvész bőséges tanulságot méríthet, akkor, úgy látszik, nem dicsekedhetett minden tekintetben kifogástalanul ellátott egyetemmel, s az ifjú Budenz nem találta ott azt, amit remélt és keresett. Ezért már a következő évben, 1855-ben, a göttingai egyetemen iratkozott be, amelynek hírnevét már előbb, a harmincas években, oly kiváló tanárok alapozták meg, mint a Grimm testvérek, Gervinus és Herbart, és mint-hogy itt jóval otthonosabban érezte magát, három évet töltött e városban. Különösen nagy és tartós hatással volt rá BENFEY TIVADAR (1809—1881), a szanszkrit nyelv és az indogermán összehasonlító nyelvtudomány r. tanára, — ő iránta érzett mélységes ragaszkodása megható kifejezésre jut abban az emlékbeszédben, melyet Budenz több mint 30 év múlva a M. T. Akadémiában tartott felette (Budapest, 1887). Azonban kétségtelen, hogy Budenz az ő nyelvtudományi ismereteit és szigorú módszerét — ha nem is személyes érintkezés alapján — mégis sokkal inkább az indogermán nyelvtudomány megalapítójának és nagymesterének, BOPP FERENCNEK köszönhette, akihez természeténél fogva is közelebb állott. Hisz Budenz nyelvészeti munkásságára is ráillik az, amit Raumer Rudolf Boppról mondott: „in der Erforschung des Tatsächlichen geht Bopp mit grösster Besonnenheit und streng wissenschaftlicher Nüchternheit zu Werke“ (Geschichte der germanischen Philologie, 1870. 463. l.).

Figyelemreméltó, hogy Budenz a Benfeyről szóló emlékbeszédjében rámutat arra, hogy a tudomány művelőjének, ha nem örökítené is meg írott művekben szellemi munkája eredményeit, még egy eszköze lehet az üdvös hatásra, s ez a tanítás élő szava. A tanításnak e hatalmával, úgymond, Benfey is bírta, „az ötvenes években (1855—58) én is tanítványaihoz tartoztam, akik őt tiszteltük és szerettük... Későbbben is kísért engem az ő szíves figyelme, midőn a nyelvtudománynak egy újonnan nyíló mezején iparkodtam meghonosodni“.

Ezen az „új mezőn való meghonosodásnak“ első mozzanatai még Göttingában jelentkeztek. Budenz 1856-ban egy ott ta-

nuló fiatal magyar teológussal, Nagy Lajossal ismerkedett meg, rövid idő alatt elsajátította a magyar nyelv elemeit, s első olvasmánya Arany Toldija volt. Nemsokára Nagy Lajos Pesten felkereste Hunfalvy Pált, aki már régóta hangoztatta, hogy az altaji nyelvészet terén nekünk kell megragadnunk a vezérséget, s lelkesen beszélt neki Budenzről. Az eredmény az lett, hogy Budenz 1858. május 16-án megjelent Pesten, majd egy ideig a székesfehérvári cisztercita gimnáziumban tanárkodott, 1861-ben a M. T. Akadémiához könyvtársegéddé nevezték ki, 1868-ban az egyetemen magántanárrá képesítették, 1872-ben pedig a számára felállított altaji összehasonlító tanszékre rendes tanárrá nevezték ki. Ezen a téren való nagyértékű, ernyedetlen tanári és irodalmi munkásságával azután igen nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy magyar nyelvtudományunk idővel arra a színvonalra emelkedett, amelyet elért.

III.

Amikor Budenz József 1858-ban Magyarország földjére lépett, bizonyára nem volt előtte egészen ismeretlen az, hogy ezen a földön már az Árpád-házi királyok korában — főleg az ország északi részein és Erdélyben —, nagy számmal telepedtek le németajkú lakosok, és hogy magában a fővárosban, valamint nyugaton, az Ausztriával határos területen is elég gyakori a német szó. Azt azonban mégsem igen tudta, hogy a dunántúli területeken, melyek a hosszadalmas török háborúk következtében elnéptelenedtek, már a 18. században új telepítések váltak szükségessékké és hogy e dunántúli telepések közül igen sokan — úgy mint ő maga is — középnémet, tüzetesebben rajnai frank eredetűek voltak, sőt ép az ő szűkebb hazájából, Fuldáról és vidékéről származtak. Míg azonban az erdélyi szászok a maguk nyelvterületén már régóta tudományos színvonalú nyelvjáráskutatást végeztek, Schröer Károly Gyula pedig az északmagyarországi német nyelvjárásokat módszeresen vizsgálgatta, addig az egyéb magyarországi német nyelvjárásokra vonatkozó kutatás sokáig nem indult meg. Ez csak akkor vált lehetővé, mikor a M. T. Akadémia 1903-ban elhatározta a hazai német nyelvjárások tudományos feldolgozását és 1905-ben megindította a *Magyaror-*

szági német nyelvjárások c. gyűjteményt (vö. *Akadémiai Értesítő* 1905. 472 s. köv. l.). Néhány év múlva, 1912-ben *Német philológiai dolgozatok* címen egy szélesebb tárgykörű germanisztikai gyűjtemény is indult meg a budapesti és a szegedi egyetem német philologus tanárainak szerkesztésében. E két gyűjteményben csakhamar helyet foglaltak a rajnai frank nyelvjárásra vonatkozó tanulmányok is: az akadémiai sorozat 6. sz. füzetéül a tolnamegyei Kalaznó német nyelvjárásának hangtana SCHÄFER ILLÉSTÓL, a Német philol. dolgozatok c. sorozatban pedig az amazzal rokon murgai német nyelvjárás alaktana WEIDLEIN JÁNOSTÓL.

Ily dolgozatok még nagyobb számmal jelentek meg nálunk akkor, amikor Bleyer Jakab szerkesztésében a *Deutsch-ungarische Heimatsblätter* c. folyóirat megindult (1929-ben). E folyóiratnak mindjárt II. évfolyamában (1930., 217. s. köv. l.) mutatta ki Herman Egyed a baranyamegyei Himesháza község német nyelvjárásának fuldai eredetét: magukból az anyakönyvi adatokból is kitűnik, hogy a bevándorlók nagy része Fuldából költözött Magyarországra. E folyóirat III. kötetében (1931., 303. s. köv. l.) Budenz József többször említett rokona, Hack János konrektor foglalkozott a fuldai fejedelemségből a XVIII. században Magyarországra vándorolt alattvalókkal, — a róluk szóló hivatalos iratok a Lahn melletti Marburg irattárában őriztetnek. Már a passzarovici béke (1718) előtt 50 fuldai család vándorolt Magyarországra s e kivándorlások a XVIII. század végéig kisebb-nagyobb mértékben tovább folytak. Ezek a Magyarországon letelepedett fuldaiak egészbenvéve híven megőrizték nyelvüket és szokásaikat és e hazánkbeli fuldaiakat jelenleg is a *Stifoller* (azaz „Stiftsfuldaer”) néven nevezik (magának Fuldának nyelvjárási neve *Foll*). Ugyancsak a hazánkba bevándorolt fuldaiaknak nyelvi sajátosságait tárgyalta WEIDLEIN JÁNOS e folyóirat 4. kötetében (Fuldaer Mundarten in Ungarn 318—326. l.) és e fejtegetéseiben a Tolna- és Baranyamegyének mintegy 20 községében letelepedett fuldaiak számát 22.000-re becsüli. Valóban, ha hazai germanisztikánk még Budenz József életében jutott volna ezekre a megállapításokra, ő valószínűleg örömet le is utazott volna Tolnába-Baranyába, hogy *Stifoller* földieivel közös nyelvjárásukon elbeszélgesse!

Budenz József régen elszakadt ugyan eredeti rajnai-frank hazájától, Fuldától és vidékétől, de e vidék nyelvhasználata bizo-

nyára tovább is élt emlékezetében és új magyar hazájában is hatott nemcsak az ő német, hanem magyar nyelvhasználatára is mind hangképzés, mind szófűzés dolgában. Azt hiszem, bizonyos tekintetben ebből a fuldai nyelvhasználatból magyarázhatjuk beszédjének egy sajátos elemét, a tőle mind társalgás közben, mind előadásaiban igen sűrűn használt *hadén* alakot, amelyen mi, Budenz tanítványai, eleinte mosolyogtunk, amit később megszoktunk és végül jósaécs mesterünknek ezt a sajátosságát kedélyesnek és kedvesnek találtuk. Abban körülbelül megegyeztünk, hogy ez az alak egy eredetibb *hát igen* összevonásából és gyengüléséből keletkezett. (Erre a *hát igen*-re vezeti azt vissza MUNKÁCSI BERNÁT is Budenz felett 1895. dec. 16-án mondott szép emlékbeszédében, 50. l.). E feltevést megerősíti az, hogy ilyen közbeszúrt partikulák, amelyeknek rendszerint nyomatékosító értelmük van, a német nyelvjárásokban elég gyakran előfordulnak; ha összetettek, rendszeren *ja* az összetétel második eleme. Így pl. az egerlandi német nyelvjárásban, melynek mondattanát SCHIEPEK J. írta meg [Prága 1899.]: *no ja* [= nun ja, 100 l.], főleg igenlő vagy nyomatékosító jelentésben; az altenburgi nyelvjárás mondattanában WEISE OSZKÁR *na, nu* interjectiókat említ (25. l.), a bajor nyelvjárásban ilyenkor *halt jā* szokásos (SCHMELLER, Bayerisches Wörterbuch I, 1097.) stb. Így eleve is lehetőnek véltem, hogy talán a fuldai németségben is szokásos ilyesféle nyomatékosító partikulák közbeszúrása, s erre nézve felvilágosítást kértem Budenz többször említett rokonától, Hack Jánostól, akit a fuldai nyelvszókásra nézve illetékes szakembernek ismerünk. Kérdésemre f. é. ápr. 28-án kelt levelében azt válaszolta, hogy ott mind az irodalmi nyelvet, mind pedig a nyelvjárást beszélőknél minduntalan előfordul a *na ja* kifejezés: „der Ausdruck *na ja* kehrt im Hochdeutschen wie auch im Dialekt bei uns immer wieder.“ Feltehető tehát, hogy Budenz József fuldai anyanyelvén szintén sűrűn élt ezzel a nyomatékosító szerkezettel, s mikor később a magyar nyelvet elsajátította, a német *na ja* kifejezés helyén s ennek mintájára *hát igen*-t mondott, az pedig idővel *hadén*-né vonódott össze. (Megjegyzem, hogy értesülesem szerint egy bécsi egyetemi tanár az említett közbeszúrt *na ja* nyomatékosító alakot ugyancsak sűrűn szokta alkalmazni előadásaiban.) Ami pedig a *hadén* alakban mutatkozó *t* > *d* hangváltozást, tehát

zöngétlen mássalhangzónak zöngéssé válását illeti, ez is a rajnai frank nyelvjárás sajátosságai közé tartozik: WEIDLEIN JÁNOSNAK *Fuldaer Mundarten in Ungarn* c. említett dolgozatában a tolna-megyei Mucsi község nyelvjárásmutatványában (a Wenker-féle ismeretes 40 mondatban) a következő adatokat találjuk: *p̄lēdr* (Blätter), *vādr* (Wetter), *tsaide* (Zeiten), *fəštēdr* (versteht er; 335. s. köv. l.), — tehát magánhangzók közötti *t* helyett *d*-vel. Valószínűleg Budenznek ilyféle kiejtésére emlékezett Munkácsi B. is, mikor az említett emlékbeszédben azt mondta, hogy Budenz „a zöngétlen mássalhangzókat kissé zöngésen, lágyabban ejtette“ (50. l.).

IV.

Tudományos köreinknek Budenz József iránt érzett nagybecsülése, valamint tanítványainak hálája és szeretete megkapó módon jutott kifejezésre azon az ünnepségen, melyet tudományos működésének 25 éves jubileuma alkalmából 1884. március 17-én rendeztek, — a nap déli óráiban az egyetem aulájában, este pedig a Hungária-szálló nagytermében.¹⁾ A nagyszámú közönség sorai-ban ott volt Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter, Szász Károly (akkor a minisztérium egyetemi ügyosztályának vezetője), az Akadémia részéről Hunfalvy Pál, Gyulai Pál és mások, az egyetem bölcsészeti karának tanárai Lengyel Béla dékán vezetésével stb. Az ünneplő közönséget Lengyel Béla üdvözölte és kifejezte azon érzett örömét, hogy alkalmunk van megtisztelni azt a férfiút, aki egy negyedszázad óta nagy sikerrel működik tudományos életünk körében, s aki bár nem hazánknak szülötte, mégis minden idejét, erejét és tehetségét hazánknak szentelte, melynek 25 esztendő óta hűséges polgára. A tanítványok nevében Vikár Béla üdvözölte szeretett mesterünket, vázolja tudományos munkásságát, amelynek főmozzanatai Reguly hagyatékának feldolgozása — ebben Budenz Hunfalvy Pállal együtt vett részt —, a Magyar-ugor összehasonlító szótár, a finnugor nyelvek grammatikai egyezéseinek megállapítása, a Nyelvtudományi Közlemé-

¹⁾ Ezen ünnepségek leírása a *Nemzet* c. napilap, — melynek akkor Jókai Mór volt a főszerkesztője — 1884. március 17-i reggeli számában megjelent tudósítás és részben a magam feljegyzései alapján készült.

nyeknek 1878 óta való szerkesztése, s végül kiemelte a tanítványaira gyakorolt mély hatását. Ezután Simonyi Zsigmond nyújtotta át ünnepelt tanárunknak az ez alkalomból készült *Budenz-Albumot*. Majd Hunfalvy Pál mondott üdvözlő beszédet a M. T. Akadémia nevében, melynek az ünnepelt egyik legrégebb munkás tagja, végül pedig Szabó József Rector Magnificus a Tudományegyetem nevében köszöntötte Budenzet, mint aki a hazai felsőoktatás terén működő tanároknak igazi mintaképe.

Az üdvözlő beszédekre Budenz József látható meghatottsággal válaszolt. A mai ünnepélyes megtiszteltetés — úgymond — megszerezte neki jutalmul azt a bizonyosságot, hogy élete munkája nem volt hiábavaló. Hálával emlékezik meg arról a támogatásról, melyben munkája közben Hunfalvy Pál részesítette. Munkásságára nézve kiváló szerencse volt, hogy a kormány az altaji összehasonlító nyelvészetnek az egyetemen külön tanszéket állított, s hogy az egész idő alatt, melyet az új hazában töltött, mindenfelől szíves előzékenységgel találkozott. Legnagyobb öröme és jutalma az a tudat, hogy az összehasonlító nyelvészet terén megindult mozgalomhoz ő is hozzájárult. Végül meghatott hangon köszönetet mondott a mai örömnepért. A zajos éljenzéssel fogadott beszéd után az ünnepség első része befejeződött.

Este nyolc órakor a Hungária-szálló nagytermében az ünnepelt tudós kartársai, tisztelői és tanítványai — közel százötvenen — közös lakomára gyültek egybe. Budenz Szász Károly és Szabó József egyetemi rektor között foglalt helyet. Ott voltak egyebek közt Hunfalvy Pál, Stoczek József, Gyulaí Pál, Than Károly, Kondor Gusztáv, P. Thewrewk Emil, Heinrich Gusztáv, Hunfalvy János, Lengyel Béla, Vécsey Tamás, Török Aurél, Medveczky Frigyes, Szinnyei József, Simonyi Zsigmond, Hampel József, Asbóth Oszkár, Fejérpataky László, Ábel Jenő, Goldziher Ignác, Czobor Béla, Riedl Frigyes, Bartal Antal, Pesty Frigyes, Klamarik János, Császársz Károly, Szarvas Gábor, Bánóczi József, Barna Ferdinánd, Kassai Gusztáv, s ott voltunk többben Budenz akkori egyetemi tanítványai sorából. Megilletődéssel olvassuk e jól ismert neveknek hosszú sorát, mert e nevek egykori viselei — csekély kivétellel — most már örök álmukat alusszák!

Az első felköszöntőt Szabó József rektor a tudomány legmagasabb pártfogójára, a király ő felségére mondotta, a

másodikat Lengyel Béla dékán Trefort Ágoston miniszterre. Ezután Gyulai Pál szólott következőképen: „Engedjék, hogy poharamat Budenz barátunkra emeljem. Ünnepelték őt ma mindenféleképen: az egyetemi rektor mint kiváló tanárt, az Akadémia I. osztályának elnöke mint az összehasonlító nyelvészet legkitűnőbb bajnokát, tanítványai mint baráti vezetőt a tudományos pályán. Megkíséreltem őt új címen ünnepelni: mint magyar hazafit, mint azon magyar tudósok és írók egyikét, kik az elnyomatás napjaiban küzdöttek a nemzetért. Ő akkor szerette meg nyelvünket, mikor azt üldözték, akkor csatlakozott hozzánk, mikor ellenségeink, de még egyes honfitársaink sem igen hittek jövőnkben. Magyar hazafi lett, élő bizonyossága annak, hogy nem a közös eredet, nem a faj teszi a nemzetet, hanem a nyelv, az eszmék, érzések és törekvések közössége!... Azóta Magyarország ügye jobbra fordult. Ő is célt ért törekvéseiben. És ezzel nagy szolgálatot tett hazánknak, mert a nemzeti nyelv vizsgálatában legélénkebben nyilvánul a nemzeti szellem. Üdvözlöm őt mint magyar hazafit, hű frigyestársunkat a szomorú napokban!”

A zajos helyesléssel fogadott beszéd után P. Thewrewk Emil a következő, distichonokban írt versezettel emelte poharát Budenzre:

„A tudomány vezetett Magyarország édes ölébe,
 A tudomány szerzé néked e drága hazát.
 Így lettél te miénk: nem földi, de honfi, de testvér,
 S altaji nyelvbányánk nagy kutatója te vagy.
 Rád emelem poharam, s aki tégedet éltet, oh mester,
 Élteti azzal e hon szellemi kincseit is!”

Élénk derűtséget keltett Takács Lajos jogtanár, aki humoros felköszöntőjében azt fejtegette, hogy Budenz ugyan tagadja a török atyafiságot, de hogy mégis csak vonzódik a törökséghez, annak bizonyossága az, hogy minduntalan a *kádi*-t emlegeti. A felszólaló ezzel a Budenzről annyira kedvelt *hadén* kifejezésre célzott, melyről fentebb szó volt. Budenz jelenlevő fiatal tanítványai, a III-ad- és IV-edéves bölcsészethallgatók nevében Erdélyi Pál társunk köszöntötte fel szeretett mesterünket. Végül Budenz őszinte meghatottsággal mondott köszönetet a jelenlevőknek a neki oly jóleső kedves ünneplésért.

Ez ünnepléskor úgy látszott, hogy Budenz még teljes birtokában van erejének, egészségének, és valóban nem hittük volna, hogy már csak nyolc évet tölthet családjá és tisztelői körében! Továbbra is odaadással művelte tudományát és vezette, nevelte az ifjú nemzedéket, nem igen gondolva arra, hogy munkássága egyhamar megszakadhat. Míg eddig szerényebb lakásban, a budai Mozdony-utca 9. számú házában lakott, 1886-ban a Naphegyen emeletes házat építtetett (Lisznyai-utca 17. sz. a.), mely sokáig egymagában álló, messzire kimagasló épülete volt a Naphegynek. Itt töltötte élete utolsó éveit, bejárva a budai hegyvidéket s az esti órákat gyakran együtt töltve meghitt barátainak körében a „Kruzsok“-ban, a Hess-féle budai vendéglőben. Szívjósága szélesebb körökben is ismeretes volt: mint a Budapest-krisztinavárosi iskolaszék tagja 1885-ben Budenz J.-aszaltársaságot alapított, amelynek szegény gyermekek felruházását tűzte ki feladatául, — de nem feledkezett meg távoli szülőhelyének, a Fulda melletti Rasdorf községnek gyermekeiről sem: ott is Budenz-alapítványt létesített, amelynek kamataiból — rendelkezése értelmében — az évnek egy meghatározott napján süteményt kellett osztogatni az ottani iskolásgyermekek között. (A háború után beállott infláció következtében az erre szánt összeg elértéktelenedett.)

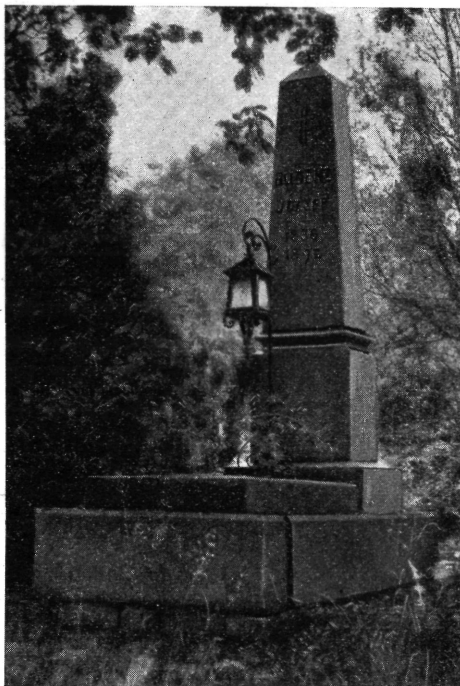
A 90-es évek elején Budenz betegeskedni kezdett: mélyen megrendítette őt Hunfalvy Pálnak — aki kezdettől fogva hűséges barátsággal állott mellette — 1891. november 30-án bekövetkezett váratlan halála. Lelkiismeretes kötelességtudással tovább is megtartotta egyetemi előadásait, de egy influenza-féle betegség mindinkább aláasta erejét. 1892. ápr. 15-én, nagypénteken agyvérzés következtében elhunyt 56 éves korában. Husvét vasárnapján, ápr. 17-én kísértük el utolsó útjára, a budai németvölgyi temetőbe.

Arról a pótolhatatlan veszteségről, mely egyetemünket és egész hazai tudományosságunkat Budenz halálával érte, az ő hozzá méltó tudós társa, Eötvös Loránd báró, az egyetem akkori Rektora emlékezett meg az 1892/93. tanév megnyitó közgyűlésén (1892. szept. 15-én). Miután a lefolyt tanévben elhunyt tanárok nevét felolvasta és érdemeiket méltatta, így szólt: „Őket követte Budenz József, a szerény tudós, aki külföldről származva

hozzánk, nemcsak nyelvünket sajátította el, hanem megalapítója és lelkes tanár-művelője volt az ugor és altaji összehasonlító nyelvészetnek.“ (Acta reg. scient. Universitatis Hung. Budapestinensis anni 1892—93. Fasc. I. pag. 9.).

Nyugodjék békében, áldott legyen emlékezete!

PETZ GEDEON.

Budenz József síremléke a budapesti németvölgyi temetőben.